Bokrapport ST 506 Hermenutikk, høsten 2005
Knut K. Heidelberg
knut.k.heidelberg@stud.mf.no

Oppgave 1: Gulddal/Møller: *Hermeneutik. En antologi om forståelse.* Kapitlet om Scheliermacher.

Innledning

Friedrich Schleiermacher (1768-1834) var bl.a. teolog og prest i Trefoldighetskirken i Berlin og regnes i dag som å ha vært en av de mest betydningsfulle personligheter innenfor nyprotestantismen, men ikke bare der: han oppfattes også som "den moderne hermeneutiks fader" (Gulddal/Møller: 1999/2002, s 16). I en serie forelesninger utvidet han hermeneutikkens kompetanseområde fra å ha antikke tekster og Bibelen som hovedområde for fortolkning, til å omfatte alle tenklige former for litteratur og språklig kommunikasjon. På denne måten flyttes hermeneutikkens fokus fra forpliktelse på tekstenes sannhet og til innlevelse i og rekonstruksjon av forfatterens tanker om teksten. Slik sekulariserer Schleiermacher hermeneutikken, som Bent Rasmussen karakteriserer det (Rasmussen: 2000/2001, s.1), og i denne rekonstruksjon av forfatteren innfører Schleiermacher et nytt subjektivt element i hermeneutikken. Som Arne Melberg (2002, s. 1) uttrykker det i NRK-intervju (NRK: 2002, s. 1)

> Det subjektive innebærer at målet er å komme fram til hvordan den forfatteren man skal tolke en gang har opplevd og følt og tenkt – å forsøke å sette seg inn i forfatterens situasjon. Hermeneutikken blir dermed en utveksling mellom subjekter: fortolkeren og forfatteren.

I så måte ble hermeneutikken for Schleiermacher også fortolknings*kunst*. Så vidt jeg har forstått er den eneste fullstendige tekst om Schleiermachers sekularisering av hermeneutikken og fortolkning som kunstart i dag å finne i hans to forelesninger holdt i Berlin i august og i oktober 1829. Disse og andre hermeneutiske tekster er samlet av Gulddal og Møller i boka *Hermeneutik. En antologi om forståelse*. Forelesningene bygger på hverandre og tar utgangspunkt i Friedrich August Wolfs såkalte "antydninger" som finnes i hans bok *Darstellung der Alterumswissenschaft* (1807), og Friedrich Asts *Grundlinien der Grammatik, Hermenutik und Kritik* (1808). De to forelesningene som har i Gulddals danske oversettelse tittelen *Om begrebet hermeneutik – med stadigt hensyn til F.A. Wolfs antydninger og Asts lærebog,* skal her rapporteres kronologisk.

Schleiermachers forelesning 13. august 1892

Schleiermacher tar utgangspunkt i en tredeling av menneskelige aktiviteter som er karakterisert ut fra hvordan disse aktivitetene gjøres og ser disse i lys av fortolkning. Det finnes aktiviteter som gjøres åndløst og mekanisk, som gjøres ut fra en rikdom av erfaringer og observasjoner og som gjøres helt kunstmessig. Den første tillegger han både markedsplassen, på gatene og i selskapslivet, mens den andre er kjennetegnet på skolen og filologenes og teologenes utannelsesinstitutisjoner, universitetene. Og dette fører over i den kunstferdige. Samtidig forteller han at en person som ”selv skal fortolke, og som ikke kan regne sig blandt de deciderede kunstnere, vil ud over alle disse skatte hige efter en vejledning, ...” (Schleiermacher: 1829/2002, s. 46) og forteller videre at da han skulle holde sine eksegetiske forelesninger, følte han behov for slik veiledning. Og han finner sine veiledere i de over nevnte Wolf og Ast, og for meg kan det virke som om Schleiermacher metodisk benytter seg av en dialog, der han fremstiller Wolf og Ast i kontrast til seg selv og som selv utfyllende disse. Så skriver han også ”Og således forekommer det mig for nuværende mest hensigtsmæssigt at følge disse to førere, og knytte mine egne tanker om opgaven til deres teser” (Schleiermacher: 1829/2002, s. 47). Både Wolf og Ast ser og knytter hermeneutikken til de antikke tekster. Wolf behandler grammatik, hermeneutikk og kritikk samlet som forberedelse til oldtidsvitenskapen, men Ast ser det samme som et tillegg til en bok han har skrevet om *Grundriss der Philologi*. Begge knytter derfor hermeneutikken til et spesielt språkstudium og en spesiell type litteratur.

Schleiermacher peker på sin side på at også andre typer litteratur er gjenstand for fortolkning, som f.eks. den kristne litteratur, og kritiserer på denne måten at det for Ast ser ut som fortolkningens mål og vårt åndsliv er en forening av det greske og det kristne, og at hermeneutikken derfor er begrenset til disse to områdene. Men, som Schleiermacher peker på, hvis både orientalisme og romantisk litteratur var selvstendige områder som klassisk filologi og kristen litteratur, da må det finnes noe felles for dem. Alternativet ville være å ende opp med flere forskjellige former for hermeneutikk. Wolf på sin side understreker at hermeneutikken fortsatt på hans tid er ufullstendig og at den først og fremst dreier seg om å undersøke ordenes betydning, meningen med setningene og sammenhengen. Schleiermachers innvending er den begrensing Wolf og Asts legger på hermeneutikken og sier at den ene begrenser ved bare å snakke om forståelse hos forfattere, mens den andre snevrer i tillegg inn forfatteren til bare å la fortolkningen gjelde det som er skrevet på et fremmed språk og bestemte verk. Mot dette hevder Schleiermacher at:

> Hermeneutikken er ikke anvendelig alene på det klassiske område og er ikke blot et filologisk redskab inden for dette snævre område: tværtimod er den på spil overalt, hvor der findes forfattere; og derfor skal dens principper gælde for hele dette felt, og ikke blot være basert på de klassiske værkers natur. (Schleiermacher: 1829/2002, s. 50).

Og Schleiermacher ser her "forfattere" i vid forstand, selv en avisannonse blir gjenstand for fortolkningskunst – og ikke bare skrevne ord, men også det talte ord blir her gjenstand. "Ja, jeg må endnu en gang vende tilbage til det forhold, at hermenutikken heller ikke kan begrænses til frofatternes værker; for jeg griber ofte til hermeneutiske operationer midt i fortrolige samtaler, ..," skriver han i sin første forelesning. Av dette følger at hermeneutikken omfatter alt som har med tanker og tankerekker som fremmes i en eller annen form med ord. Det behøver ikke engang være ord på et fremmed språk, men gjelder i like stor grad ens eget morsmål. Derfor blir hermenetuikken for Schleiermacher i like stor grad et spørsmål om å "finde frem til en forfatters tanker..." og å "høre mellom linjene".

I så måte finner Schleiermacher det nødvendig å kritisere Wolfs ord- og setningsanalytiske fortolkningsmåte ved å argumentere med at denne ikke, som Wolf hevdet, finner fram til forfatterens tanker med nødvendig innsikt. Det er uttrykket "nødvendig innsikt" Schleiermacher særlig kritiserer. Riktignok hevder han at ord i mange tilfeller og i gitte forbindelser bare har én betydning, men legger også til at fra andre perspektiv kan det sannsyneliggjøres at ordet står for noe annet, og det gjelder derfor å gjette (fortolke seg fram til) seg til "forfatterens individuelle kombinasjonsmåte". Denne bakgrunn at det både kan være noe felles og noe som tilskrives individuelle kombinasjonsmåter, gjør at Schleiermacher føler seg "fristet til at påstå, at den samlede utdlægningspraksis måtte dele sig i to". Han setter derfor opp to fortolkningsprinsipp der

> Den ene gruppe af fortolkere, som snarere beskæftiger sig med sproget og historien end med personene, skulle da gennemgå alle forfatterne inden for ét sprogområde på en nogenlunde ensartet måde, /.../ Fortolkerne i den anden gruppe, der fortrinsvis beskjæftiger sig med iagttagelse af personerne, og blot betragter sproget som det medium, de ytrer sig gennem, og historien som de omsteændigheder de eksisterer under, skulle omvendt hver især begrænse sig til de forfattere, der villigst åbner sig for dem. (Schleiermacher: 1928/2002, s.55).

For Schleiermacher er særlig den siste av disse fortolkningsprinsippene det psykologiske å sette seg i forfatterens sted og å forstå forfatteren ut fra hele hans eller hennes forfatterskap og liv. Dette kaller Schleiermacher for den divinatoriske fortolkningsform. Men så vidt jeg forstår Schleiermacher er den divinatoriske form ikke en motsetning til det første fortolkningsprinsipp, nevnt over og som han senere kaller den komparative metode. Som

Schleiermacher sier (1829/2002, s. 59) i sin forelesning ”Ved al udøvlese af vores kunst er vi os bevidste om begge metoder, den divinatoriske og den komparative. Dette gjeler helt alment.” Schleiermacher fortsetter på s. 59 i sin forelesning med å presisere at det er forskjell mellom den mer grammatiske og den mer psykologiske side ved språket, men for å nå fram til det han omtaler som ”fullkommen forståelse” må begge sider – både den komparative og den divinatoriske metode – være representert i like stor grad, dvs. det han kaller ”begge sider være givet fullkomment”. Schleiermacher skriver (fortsatt s. 59):

> I enhver fuldkommen forståelse skal begge sider være givet fuldkomment, mens enhver sammensat operasjon, som skal føre frem til dette mål, må gå sådan til værks, at det, som er fremkommet på den ene side, kompletteres af nye fremskridt på den anden.

I så måte kritiserer Schleiermacher Wolf for ensidig å legge vekt på den metriske og språklige side ved en tekst, og spør seg om han på den måten mener å finne et grunnlag for den psykologiske side, dvs. for et aspekt i den divinatoriske metode. Svaret er negativt, for både den komparative og den divinatoriske metode er nødvendige i vekselsvirkning for å ”rekonstruere den skabende akt”. For Schleiermacher blir det å fortolke teksten også å gjenskape teksten fra forfatterens ståsted. Den helhet som forfatteren befinner seg i og den del som forfatterskapet utgjør utsier også noe om den forståelse forfatteren har om sin tekst. En fortolker kan derfor kommet il å ”forstå en forfatter bedre, en han forstod sig selv,” antyder Schleiermacher.

Schleiermachers forelesning 22. oktober 1829

Schleiermacher åpner forelesningen ved å vise til Asts hermeneutiske prinsipp om at ”delene kun kan forstås ud fra helheden, ligesom helheden jo forstås ud fra delene” (Schleiermacher: 1829/2002, s. 64). Et nærliggende problem for Schleiermacher blir å forklare Asts råd om at fortolkningsprosessen bør starte med en forutanelse om helheten. Schleiermacher spør seg om hvor en slik forutanelse skulle komme fra. Både Wolf og Ast, som vist over, så hermeneutikkens oppgave rettet mot en spesiell antikk litteratur – og Ast peker på at forutanelsen om helheten kan tilegnes ved hjelp av forord og innholdsfortegnelser i bøker, og skulle disse mangle kan man tilegne seg en forutanelse om helheten ved å bla i boka og lese litt her og litt der. Schleiermacher, som jo lar hermeneutikkens område være langt større enn Wolf og Ast, innvender til dette at man i antikkens litteratur egentlig ikke kjente til disse hjelpemidlene og at det også finnes mennesker som ikke kan lese, for disse hjelper det derfor

hverken å bla i en bok eller kikke på en innholdsfortegnelse eller et forord. For Schleiermacher blir det da viktig å kunne forklare gyldigheten av det hermeneutiske prinsipp om å forstå delene ut fra helheten, og helheten ut fra delene, og dette gjør han ved eksemper til muntlig tale.

Schleiermacher argumenterer med at når vi hører en tale kan vi danne oss en foreløpig forutanelse om helheten. Dette gjør vi gjennom å kjenne til den sjanger som taleren benytter seg av eller det vi rent generelt vet om taleren eller den måten han fremstår som taler på. Ved hjelp av vår hukommelse kan vi senere korrigere inntrykket som en forståelsesprosess. Denne måten å danne seg en forutanelse om helheten i muntlig fremstilling har sin parallell i f.eks. det å bla fram og tilbake i skriftlige fremstillinger. På denne måten viser Schleiermacher at det å skape seg en forutanelse om en helhet bygger på det samme prinsipp både for muntlig og for skriftlig fremstilling. Allikevel er det slik at det første inntrykk for begge medium – det talte ord og det skrevne – er ufullstendig og ufullkomment. Derfor er det en prosessaktig vekselsvirkning mellom forutanelsen om helhet og delene. Skal man derimot forstå et verk fullkoment så må dette betraktes ut fra en større helhet enn verket selv, for

> Ethvert værk er en del af det område af litteraturen, det tilhører; og sammen med andre værker af lignende karakter danner det en helhed, ud fra hvilken det skal forstås i den ene henseende, nemlig den sproglige. Ethvert værk er imidlertid også en del i betydningen en af dets forfatters handlinger; og sammen med hans øvrige handlinger danner det hans livs helhed. (Schleiermacher: 1829/2002, s. 69.)

På denne måten viser Schleiermacher at det er forskjell på forståelsen av et verk når det er forstått innenfor eller utenfor totaliteten av forfatterens handlinger.

> Der vil altid være stor forskel – naturligvis under hensyntagen til dets indlydelse på denne totalitet og dets lighed med den – mellem en læser, der erhverver sig en forståelse af helheden ad den hidtil beskrevne vej, og en anden læser, som har ledsaget forfatteren gennem hele hans liv indtil udgivelsen af værket, og som hele mennesket træder langt mere klart og bestemt i møde end førstnævnte, både i helheden og i alle enkeltdelene. (Schleiermacher: 1829/2002, s. 69-70.)

I første forelesning kommenterte Schleiermacher de to fortolkningsmetoder, den ene ut fra den språklige side og den andre ut fra den psykologiske, og i denne andre forelesningen tar han her opp tråden og understreker at en fullkommen fortolkning ikke bare kan rette seg mot språkforhold eller psykologiske forhold – heller ikke kan det språklige erstatte det psykologiske, og omvendt. Schleiermacher slår fast at for en fullkommen fortolkning er det nødvendig at både den språklige og den psykologiske side er representert. Og han kommer

med et råd om at enhver som ønsker å bli fortolker heller bør prøve seg på både den språklige og den psykologiske side – i stedet for å bli virituos på den ene side.
Deretter spør Schleiermacher seg om siden vi nå forholder oss til en helhet som går ut over verket selv, da er det kanskje slik at betingelsene for den divinatoriske og den komparative metode endres?

Schleiermacher peker på at de to metoder tilsynelatende (men ikke virkelig) synes galt å sidestille, og peker på at hvis vi bare blir på den språklige side, da vil vi oppdage at det er mange antikke forfattere som vi ikke kjenner godt nok til livsforløpet. Og han går så langt som å spørre om det bortsett fra Cicero som har etterlatt seg mange personlig brev, finnes en antikk forfatter som vi på samme måte kan legge livsløpet til forutanelsen om helheten. Men nå er heller ikke kjennskap til den enkelte forfatter et mål i seg selv, det er et middel. Og i på den psykologiske side vil det alltid være en overvekt av det divinatoriske. Schleiermacher sier ikke at den ene side og den ene metode er viktigere enn den andre, men at det også her er snakk om fortolkerens dobbeltoppgave.

Schleiermacher påpeker videre at det er forskjell på Asts og hans forståelse av at et verk skal forstås i sin helhet ut fra noe høyere, og forskjellen ligger i at Ast forutsetter at et verk skal forstås ut fra antikkens ånd. Schleiermacher sier at hermeneutikken har å gjøre med det som fremkommer av språket. I det hele tatt kritiserer han Ast for at hans ”meningens hermeneutikk” utelukkende har å gjøre med ”bogstavets betydning inden for et enkelt teksteds sammenhæng” (Schleiermacher: 1829/2002, s. 77). Denne kritikken henger sammen med at Ast forholder seg til - det for Schleiermacher en umulighet - en tredobbelt hermeneutikk: bokstavens, meningens og åndens Alle med utgangspunkt i sine tre former for forståelse: historisk, grammatisk og åndelig. For Schleiermacher er det et poeng at den historiske og den grammatiske forståelse sammenfaller og at bokstavens hermeneutikk ikke er hermeneutikk og åndens hermeneutikk kan bare kalles hermeneutikk i den forstand at den holder seg innenfor meningens hermeneutikk.

Litteratur:

Gulddal, Jesper og Møller, Martin (red): *Hermeneutik. En antologi om forståelse.* Gyldendal, København 1999/2002.

NRK: *Hermeneutikk – fortolkningens kunst*. NRK, Oslo 2002. Internett-tilgjengelig http://www.nrk.no/litteratur/lesekunst/teorier/1931720.html

Rassmussen, Bernt: "Den gode viljes filosofi" i *Litteraturmagasinet Standart*, 2000-2001, Internett-tilgjengelig http://www.statsbiblioteket.dk/standart/20001/Hermeneutikenantologiomforstaringelse.html

Schleiermacher, Friedrich: "Om begrepet hermeneutik – med stadigt hensyn til F.A.Wolfs antydninger og Asts lærebog" i Gulddal, Jesper og Møller, Martin (red): *Hermeneutik. En antologi om forståelse*. Gyldendal, Københanv 1999/2002.

Totalt antall ord brukt i denne bokrapporten er 2563.